

A VATIKÁNI „MAGNA DOMINA HUNGARORUM” KÁPOLNA

I. Előzmények

1980. július 25-én a budapesti Központi Szemináriumban Lékai László bíboros, esztergomi érsek – mint a római Magyar Kápolna létesítésének eszmei szerzője és mecénása – sajtótájékoztatót tartott a magyar sajtó, a televízió és a rádió munkatársai előtt. A szeminárium földszinti körfolyosóján rögtönzött kiállításon mutatta be a már elkészült és szállításra váró domborműveket.

Ezen a sajtótájékoztatón Lékai bíboros vázolta a kápolna létesítésének előzményeit és a megrendelő szándékát. II. Szilveszter pápa az első magyar király két kérését teljesítette egykor: a korona megküldésével megerősítette Szent Istvánt a nyugati típusú államhatalom alapításában, és a XVI. század elején lebontott, Nagy Konstantin-i Szent Péter-bazilika mellett kápolnát és zarándokházat ajándékozott a Rómába, Péter sírjához zarándokolni szándékozó magyaroknak. Ez a két épület 1776-ig fennállt, mígnem a barokk sekrestyéjével dél felé terjeszkedő új székesegyház áldozatává nem lett. A levéltári adatok tanúsítják, hogy a terület kisajátítási összegét a Szentszék annak idején bőven megtérítette. A lebontott két épületnek Serédi Jusztinián hercegprímás állíttatott emléktáblát 1929-ben a Szent Péter-bazilika mai sekrestyéjének oldalfalán. Lékai bíboros azt is elmondta, hogy 1977-ben, a bíborosi konzisztórium alkalmával kérelemmel fordult VI. Pál pápához, hogy a lebontott, ősi magyar kápolna helyett jelöljön ki új területet a mai Szent Péter-székesegyház altemplomában a Magyarok Nagyasszonya – Patrona Hungariae – végleges titulussal: a „Magna Domina Hungarorum” tiszteletére létesítendő új vatikáni kápolna számára.

VI. Pál a kérést teljesítette, és a vatikáni grották egy olyan helyiségét ajándékozta nekünk, amelyben hosszú évtizedeken át az ókeresztény szarkofágokat raktározta a vatikáni Szent Péter-bazilika műhelye (Fabbrica de S. Pietro). Inkább kuriózum és jelkép, mint lényeges összefüggés, hogy ez a kápolna most délnyugati irányból közvetlenül csatlakozik ahhoz a kriptához, amelybe az ajándékozó VI. Pál pápát temették el.

Lékai bíboros részletesen kifejtette a kápolna létesítésének célját is: „Első célja, hogy a Magyarok Nagyasszonya kápolna a Szent István-féle szellemi örökség folytatása legyen. Mindig közelebb Rómához, a továbbélő Péterhez, a Vatikánhoz – mondotta. – A kápolna létesítésének második célja, hogy a Magyarok Nagyasszonya római otthonában testvérként találkozzanak az itthoni és a külföldi magyarok, akik nemegyszer felfogásban és érzelmileg távol állnak egymástól. Végül a kápolna harmadik célja a Pax Europae, Európa békéje kimunkálásában irányt mutatni azoknak a magyar szenteknek az életéből vett jelenetekkel, amelyek a kápolna falait díszítik.” Ezután köszönetet mondott az illetékes állami hatóságoknak, mindenekelőtt az Állami Egyházügyi Hivatalnak, hogy a terv kimunkálásához és kivitelezéséhez előzetes hozzájárulásukkal és támogatásukkal hathatós segítséget nyújtottak.

A kápolna belső díszítésének részletesen átgondolt ikonográfiai programját ugyancsak a megrendelő és kivitelezető esztergomi érsek-prímás, Lékai bíboros állította össze a sajtótájékoztatón kifejtett szándékok szellemében. A kápolna belső terének, architektonikus megjelenésének tervezésére Gerő László professzort kérték fel. A művészeti irányítást Patakyné Brestyánszky Ilona művészettörténészre, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főmunkatársára bízta. A hivatalos adminisztrációt a Képzőművészeti Alap lektorátusa vállalta, amely a munkafolyamat során többször konzultált a megrendelővel és az egyházi, valamint világi szakértőkből álló zsűrivel. Az előzményeknek nem elhanyagolható mozaikja volt a II. vatikáni zsinat szellemében működő Országos Egyházművészeti és Műemléki Ta-

nács állásfoglalása 1978. szeptember 8-án. A kápolna tervét megtárgyaló Magyar Katolikus Püspöki Kar ugyanis az Országos Tanács szakvéleményét kérte Kádár László egri érsek, a Tanács elnökének közbejöttével, mielőtt a bíboros programjában állást foglalt volna. A Tanács külön ülésen foglalkozott a Magyar Kápolna ügyével, és memorandumban nyilatkozott a püspöki karnak. Ebben a következőket fogalmazta meg: „A 10×5 méteres alaprajzú, kisebb szentélyre és nagyobb hajótérre osztott, dongaboltozatos helyiség egy 2,5×6 méteres, két 3×3 és két 20–20 négyzetméteres falfelülettel rendelkezik. A történelmi építészeti és művészi adottságok, továbbá a magyar katolikus egyház jelenlegi állapota, nem utolsósorban a helyiség méretviszonyai ösztintességre és diszkrécióra köteleznek. A Bíboros úr intencióinak szellemében a főfal középrészére a *Patrona Hungariae* életnagyságú alakja kerülhetne, az országot és koronáját oltalmába ajánló Szent István, az egyház erejét és biztonságát jelentő Szent Péter apostol, továbbá a Rómához hú magyarság kapcsolódását jelképező néhány figura hasonló nagyságrendű ábrázolása. A jelenet mottójának javasoljuk VII. Gergely pápa történelmi jelentőségű levelét: »Országod véneitől tudhatnád, hogy Magyarország, melyet hajdan István király minden joggal és hatalommal Szent Péternek ajánlott fel és adott át, a római anyaszentegyházé.«.

A memorandum hangsúlyozta: „Az oldalfalakra vonatkozó bíborosi javaslat, a zsúfoltság és elaprózás veszélye, továbbá az alapgondolat markáns érvényesítésének veszélyeztetése nélkül aligha valósítható meg. Rómát járó zarandokaink és turistáink igényeit és lehetőségeit is figyelembe véve, az a meggyőződésünk alakult ki, hogy a feladatoknak ez a része súlyos esztétikai problémát is jelent. Néhány jól kiválasztott és sommásan ábrázolt figurával a javasolt gondolat... bizonyosan jobban ábrázolható, mint a historizáló, vitatható történelmi hitelű, illetve a modern művészeti kifejezőmód eszközeivel képileg nehezen megfogalmazható epizódokkal.” A Tanács kérte, hogy a kivitelezésnél kerüljék a hivalkodó anyagok – pl. a tervezett hímeskő – alkalmazását, és javasolta, hogy a munkára feltétlenül a mai magyar művészet szintjét tükröző művész(ek) kapjon megbízást. „Mindenképpen törekedni kell arra, hogy a harmonikus egység biztosítása érdekében kevés számú (egy-két) művészt” foglalkoztassanak.

A terv végleges megfogalmazásában és kivitelezésében a Tanács ajánlásai csak részben valósultak meg.

II. A terv összeállítása, a művészek megbízatása és a mű kivitelezése

A művészeti előadó, P. Brestyánszky Ilona előterjesztésére a Képzőművészeti Alap lektora-tusa Borsos Miklóst, Csikszentmihályi Róbertet, Kiss Kovács Gyulát, Kiss Nagy Andrást, Kiss Sándort, Kő Pált, Marton Lászlót és Melocco Miklóst hívta meg a pályázatra.

1979. május 4-én ült össze a zsűri, amelyen részt vettek a Képzőművészeti Alap, az Országos Műemléki és Egyházművészeti Tanács, valamint a Lékai bíboros által delegált vendég zsűritagok, többek között Németh Lajos tanszékvezető professzor és Vadász György építész. A résztvevők érdemben csak ikonográfiai problémákat érintettek, de többen aggályuknak is kifejezést adtak, hogy a megadott témák sokasága, azok illusztratív jellege és a művészek egymástól eltérő kifejezőmódja, stílusirányzata veszélyeztetheti a kápolna díszítésének egységét, zsúfolttá teheti belső terét. Mivel az ikonográfiai program témája tovább bővült, a zsűri tagjai – különösen Németh Lajos – nyomatékosan tanácsolták a megbízást nyerő művészek számának legfeljebb egy-két személyre történő redukálását. Többen egyetértettek azzal, hogy Kő Pál naivul archaizáló ábrázolása közelíti meg leginkább a vatikáni grotta hagyományos, antik emlékeit őrző szellemét, javasolták, hogy fa vagy bronz alkalmazása helyett egységesen nemes kőanyagból kellene készíteni a domborműveket. Az Alap tájékoztatta a zsűrit, hogy a szentély díszítésére és szobrainak kivitelezésére pályázati kötelezettség nélkül Varga Imrét, a kápolna hátsó zárófalanak díszítésére pedig a Rómában élő, magyar származású Amerigo Totot kérték fel.

A kivitelezésre végül is azok a művészek kaptak megbízást, akiknek pályaterve a leginkább megközelítette az előírt formai és tartalmi követelményeket. Mind a tervezés egészének elbírálására, mind a függő kérdések eldöntésére vonatkozó jogot a vatikáni Fabbrica érsek előjárója, *Lino Zanini* tartotta fenn magának. A domborművek kivitelezésének időszaka alatt az zsűrinek módja volt figyelemmel kísérni a munkálatokat, és a sorozat elszállítása előtt az elkészült alkotásokat megtekinteni. A vatikáni grotta magyar kápolnájának építészeti kialakítását – Gerő László professzor tervei szerint – a Vatikáni Műhely végezte *Rosario Regi* építésvezető szakszerű irányításával.

A kápolna belső terének kiképzése, díszítése és berendezése 1980. október 8-ra elkészült, amikor is Lékai László bíboros, prímás, a Magyar Püspöki Kar, a Magyar Kormány hivatalos küldöttei és nagyszámú zarándok jelenlétében II. János Pál pápa ünnepélyesen megáldotta.

Az egyenes záródású apszis egész felületét *Varga Imre* nagyméretű, mattirozottan aranyozott, kalapált rézdomborítása tölti ki. A félköríves kompozíció középsávjában a honfoglalás kori magyar tarsolyemlézek életfa-motívuma látható, két oldalán három-három szkíta aranyzarvással (vö. a tápiószentmártoni lelettel). Ez a kompozíció idézi a magyar vallásos legenda-mondavilágot, amely háttere a hazai kereszténység Nagyasszony-Boldogasszony tiszteletének. Az életfán függ a „kun arcú” Madonna szobra, bal karján az arányaiban kissé nagyra formált és az anya oldalából kiemelkedő gyermek Jézus figurájával. Mária fején ketős fejkendő van, egyik az öntött szoborhoz tartozik, a másik krómozott, hajtogatott-gyúrt acéllemez. *Varga* eredetileg speciális fényeffektusokat kívánt alkalmazni szobrának megvilágítására, periodikususan felerősödő, illetve gyengülő fényforrás igénybevételével. Terve szerint a Madonna-szobrot a felette elhelyezett királynői koronáról lecsüngő, sűrű ezüstdrót háló fedte volna el, és az alakot csak a tervezett, változó intenzitású fény világította volna meg, mint egy látomás égi jelenségét. A főfaltól balra, az első ajtónyílás lépcsőjéről lép le a kompozíció második figurája – Szent István király. Az elhelyezése szerint is körkompozíciósan megmintázott bronzplasztika a markáns arcélű férfit ábrázolja, vállán a hegesztett acéllemezből készült koronázó paláttal, jobbján a hagyományosan szentistvániának mondott magyar koronával. A szent király fején a hun fejedelmek diadémjával tekint a mennyi jelenségre. A jelenet azt a pillanatot idézi, amikor az országepítő Szent István elkötelezi magát a kereszténységnek, a múltból a jövődbe lépve.

Amerigo Tot a kápolna hátsó, zárófalára készített nagyméretű, ovális alaprajzú bronz domborművet. A középtengelyben egymást metsző két merőlegessel négy mezőre osztott felületen négy jelenet látható: II. Szilveszter pápa megalapítja a római magyar kápolnát; III. Callixtus pápa a nándorfehérvári győzelem emlékére elrendeli a déli harangszót; VI. Pál a Szent Péter-bazilika altemplomában kijelöli az új Magyarok Nagyasszonya kápolna helyét; végül az új kápolna ünnepélyes megáldásának jelene.

Az oldalfalakat a következő domborművek díszítik: a bal oldali, bejárati oldalon

1. Boldog Gizella († 1060 k.), Szent István bajor származású felesége, aki a ma hagyományosan „koronázási palástnak” nevezett liturgikus öltözetet tartja kezében. A tradíció szerint a királynő maga is részt vett a hímzés munkájában (*Kiss Sándor* műve).

2. Szent Imre († 1031). A tragikus bihari vadászat, amelyen a trónörökös ifjú halálos sebet kapott (*Kiss Kovács Gyula* műve).

3. Magyar Mózes († 1043), Vladimir kijevi herceg katonája, aki a környék barlangjaiban élő remetékhez csatlakozott (*Marton László* műve).

4. Skóciai Szent Margit (†1093), III. Malcolm skót király felesége. Az Árpád-házból származó, szent életű anyakirályné nyolc gyermekét nevelte, közöttük a mai angol uralkodóház ősanáját, Mathildot (*Kiss Kovács Gyula* műve).

5. Szent László († 1095). A lovagkirály megalapítja a somogyvári bencés apátságot (*Kiss Nagy András* műve).

6. Boldog Piroska (Pirsca v. Irene † 1134) Szent László leánya, akit Komnenosz János bizánci császár vett feleségül. A domborművön mint kolostor- és templomépítő mecénás jelenik meg (*Kiss Nagy András* műve).

7. Toulouse-i Szent Lajos († 1297). Az Anjou II. Sánta Károly és Árpád-házi Szent Erzsébet unokahúgának, Magyar Máriának fia. Mint Toulouse püspöke a ferences rend tagjaként jótekönykodott: ruhájától – a legenda szerint – egy fekélyes/beteg meggyógyult (*Marton László* műve).

8. Boldog Hedvig (Jadwiga † 1399) Nagy Lajos Anjou-házi királyunk leánya gyermekkorában került a lengyel trónra, majd a pogányságból megtért férjével, Jagelló Ulászlóval litvánia apostola lett (*Csikszentmihályi Róbert* műve).

9. Boldog Dominici János († 1418). A firenzei származású, raguzai érsek és domonkos rendi bíboros V. Márton pápa követeként érkezett Budára. A művész a domborművek figurái között a budavári ásatások gótikus szobrai is megmintázta (*Csikszentmihályi Róbert* műve).

A jobb oldali domborművek:

10. Szent Adalbert († 997) prágai érsek, aki a történészek jelenlegi feltételezése szerint Szent Istvánt a bérálás szentségében részesítette (*Kő Pál* műve).

11. Szent Gellért († 1046) a velencei Szent György kolostor apátja, Szent Imrē lelki nevelője. A lázadó magyaroktól szenvedett vértanúságot a róla elnevezett budai hegy lábánál. A legenda szerint szekerét letaszították a szikláról, majd a püspököt ledöfték (*Kő Pál* műve).

12. Boldog Özséb († 1273) az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok megalapítója. A művész a szent életű remete legendás „fény-látomását” ábrázolta. (*Kő Pál* műve).

13. Árpád-házi Szent Erzsébet († 1231), II. Endre és Gertrudis leánya búcsút vesz a keresztesháborúba induló férjétől, Lajos thüringiai örgróftól (*Kiss Sándor* műve).

14. Árpád-házi Szent Margit († 1276), a Nyulak-szigeti kolostor domonkos rendi apácája békére bírja atyját, IV. Bélát és lázadó fiát, későbbi trónutódját, V. Istvánt (*Kiss Sándor* műve).

15. Boldog Kinga (Kunigunda † 1272) IV. Béla legidősebb leánya, Szemeremes Boleszláv lengyel király felesége. A legenda szerint egy bányász átnyújtja neki a wieliczkaiban megtalált gyűrűjét (*Kiss Nagy András* műve).

16. Boldog Jolánta († 1299) IV. Béla kisebbik leánya, aki a tatárok elől Kingához menekült, majd pomeránia hercegéhez, Jámbor Boleszlávhoz ment nőül. A buzgó és szent életű fiatalasszony Jézus keresztje előtt imádkozik (*Marton László* műve).

17. Boldog Szalome († 1268). A lengyel fejedelem leányát II. Endre fia, Kálmán, Halics királya vette feleségül. Az országának határain túl harcoló férjét támogatta önmegtagadó életével, menekülve az udvari élet csábító pompájától (*Marton László* műve).

18. Szent Izabella (másképpen Portugália Erzsébet † 1336) II. Endre királyunk és Árpád-házi Szent Erzsébet leszármazottja, Dénes portugál király felesége. A tevékeny felebaráti szeretet szentje (*Kiss Kovács Gyula* műve).

19. Boldog Erzsébet († 1338) III. Endre leánya, aki a svájci Töss domonkos zárdájának lakója volt. A legenda szerint a haldokló Erzsébetnek egy kis madár dalt csicsergett a kolostor ablakából (*Csikszentmihályi Róbert* műve).

A kápolna berendezéséhez tartozik még a vatikáni Fabbrica által adományozott, VIII. századból származó és a XII. század cosmata mozaik-díszítménnyel ellátott versus oltár, ambo, papi szék és az evangéliumi, valamint az oltárra helyezhető gyertyatartók. A helyiséget régészetileg ugyancsak a Fabbrica vizsgálta meg Lino Zanini érsek irányításával, és készítette elő a hazai műalkotások befogadására. A kovácsolt vas ajtók *Kovács József* munkái.

III. A megvalósult mű bírálata

Elfogultság és szerénytelenség nélkül megállapítható, hogy a magyar kápolna belső kiépítése és díszítése egészében véve átgondolt és művészeti szempontból igényes, ugyanakkor nem problémamentes alkotás. El kell fogadnunk és tárgyilagosan ki kell értékelnünk a több oldalról elhangzott kritikát a tervezésre és a kivitelezésre vonatkozóan: a római travertino oldalfalburkolaton, egymástól huszonöt centiméterre elhelyezett dombormű-sorozat a képzőművészeti kiállítások benyomását kelti. Ezt a hatást csak fokozza a rejtett fény-

csóvilágítás, amely a domborművek fölé emelt, a falsíktól harminc centiméterre kiugró, kőkonzolokra illesztett kölemez alól szórja a fényt egyrészt a donga mennyezetre, másrészt (igen lapos szögben) a domborművekre. Az oldalfalakhoz simuló padkasor – szellemes megoldással – a belső teret vizuálisan meghosszabbítja, de túl nagy hangsúlyt kap a fényesre csiszolt tardosi vörösmárvány (kemény mészkő) padozat. A szentély (presbyterium) arany háttérének kellemes reflex-fényeiben úszik Varga Imre kettős szoborkompozíciója, de a két figura – különböző szobrászi felfogása, ellentétes stilizálása miatt – nem nyújtja az egységes kompozíció élményét. A Madonna konzervatívabb felfogást képvisel, mint a brüvösen komponált és rutinosan megmunkált felületű szent király alakja.

A tizenkilenc kódombormű harmóniáját biztosítja a felhasznált anyag és a megadott méret, de a remélt összhang a hat művész egyéni adottsága, felkészültsége és egymáshoz, valamint a programhoz történt alkalmazkodása ellenére sem valósulhatott meg maradéktalanul. Kétségtelen, hogy az ábrázolt szentek és a boldogok sora sokoldalúan reprezentálja annak a hitből táplálkozó erkölcsi erőnek hatékonyságát, amely nem csupán a középkori szerzetes-eszményt ihlette, hanem a keresztény uralkodóházak kiterjedt családi kapcsolatai révén meghatározó jelentőségűvé vált a népek és nemzetek életformájában és az államok közötti politikai viszonyokban. II. János Pál pápa a kápolna megáldásakor mondott beszédekben is célzott arra, hogy a „szentek életművéből született meg a Krisztus evangéliumára épített európai civilizáció, származott az igazi humanizmus kovásza, amelyet áthatottak az örök értékek... A hit eme tanúinak állhatatossága folytán megnyitott távlat ma is időszerű, s azt a kiváló utat jelenti, amelyen haladva tovább építhetjük a békés, szolidáris, valóban emberi Európát...”

Ennek a sokrétű és gazdag modanivalónak kifejezésére mégsem érezzük eléggé hatásosnak és korszerűnek a választott „illusztratív” ábrázolási formát. A világ minden részéből Rómába zarándokoló hívők és hitben járatlan turisták, akiknek módjuk lesz megtekinteni a kápolnát, még kevésbé ismerik szentjeink és boldogaink legendákkal átszőtt életrajzát, mint mi, magyarok. A jelenetek a nevek megjelölése ellenére sem mondanak el többet a szentek és boldogok titkairól, mint ha azokat elvontabb formában, a modern szobrászat kifejező eszközeivel és a szentekre jellemző attribútumaikkal – jelkép-, és jelvénytiszta ismeretjeljeikkel – ábrázolták volna művészeink. Az illusztratív tematika feldolgozását és megértését jól szolgálhatja a látogatók kezébe adott tájékoztató füzet vagy leporelló, de ami a témák mennyiségét (és a megbízott művészek számát) illeti, szolgáljon tanulságunkra a rendezés-esztétika egyik alapelve: a kevés több, mint a sok.

Elgondolkoztató, hogy a San Pietro-grotta kőkoporsóinak és őskeresztény domborműveinek világában milyen szerencsésen illenek kápolnánkba azok az ásatási töredékek és leletanyagok, amelyeket hátsó, zárófalába illesztettek a vatikáni Fabbrica emberei. Úgy tűnik, mintha ez a mértéktartó, szerény és mégis időtállóan korszerű díszítés lenne leginkább rokona szkíta aranyszarvasainknak, tarsolylemezeink életfa-motívumainak és a királyi koronáját alázatos gesztussal jobbában tartó Szent István szellemének.

A VIGILIA KIADÓHIVATALA közli: Megjelent a Vigilia 1983. évi négyoldalas tartalomjegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlóink számára 2 Ft-os bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük a kért címre.